

Podrška studentima s invaliditetom u visokoškolskom obrazovanju u Republici Hrvatskoj

Majstorović, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:562605>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Ivana Majstorović

PODRŠKA STUDENTIMA S INVALIDITETOM U
VISOKOŠKOLSKOM OBRAZOVANJU U REPUBLICI
HRVATSKOJ
DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA
DIPLOMSKI STUDIJ SOCIJALNOG RADA

Ivana Majstorović

**PODRŠKA STUDENTIMA S INVALIDITETOM U
VISOKOŠKOLSKOM OBRAZOVANJU U REPUBLICI
HRVATSKOJ**
DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr.sc. Kristina Urbanc

Zagreb, 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. PRAVO NA VISOKOŠKOLSKO OBRAZOVANJE STUDENATA S INVALIDITETOM	2
3. PREGLED ISTRAŽIVANJA O POTPORI STUDENTIMA S INVALIDITETOM..	5
4. PREGLED POTPORE STUDENTIMA S INVALIDITETOM PO SVEUČILIŠTIMA U REPUBLICI HRVATSKOJ	12
4.1. Sveučilište u Splitu	12
4.2. Sveučilište u Zadru.....	14
4.3. Sveučilište u Zagrebu	16
4.4. Sveučilište u Rijeci	18
4.5. Sveučilište u Slavonskom Brodu.....	19
4.6. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli	20
4.7. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku	21
4.8. Sveučilište u Dubrovniku.....	23
5. KRITIČKI OSVRT.....	24
6. ZAKLJUČAK.....	25
LITERATURA.....	27

Podrška studentima s invaliditetom u visokoškolskom obrazovanju u Republici Hrvatskoj

Glavni je cilj ovog rada dobiti uvid u oblike i kvalitetu podrške namijenjenu studentima s invaliditetom u visokoškolskom obrazovanju u Republici Hrvatskoj. Uvid je dobiven prilikom analiziranja postojeće dokumentacije i relevantnih rezultata istraživanja. Prilikom analiziranja osam sveučilišta u Republici Hrvatskoj (Split, Zadar, Rijeka, Dubrovnik, Pula, Zagreb, Osijek i Slavonski Brod), dobiven je uvid o tome kako je pozicionirana podrška studentima s invaliditetom u sveučilišnim dokumentima i u pravnim dokumentima Republike Hrvatske te djelovanje i ustrojstvo Ureda za studente s invaliditetom.

Ključne riječi: Studenti s invaliditetom, visoko obrazovanje, sveučilišta u Republici Hrvatskoj, podrška, kvaliteta, Ured za studente s invaliditetom, prava, diskriminacija

Support for students with disabilities in higher education in the Republic of Croatia

The main goal of this paper is to gain insight into the forms and quality of support intended for students with disabilities in higher education in the Republic of Croatia. The insight was obtained during the analysis of existing documentation and relevant research results. During the analysis of eight universities in the Republic of Croatia (Split, Zadar, Rijeka, Dubrovnik, Pula, Zagreb, Osijek and Slavonski Brod), an insight was gained into how support for students with disabilities is positioned in university documents and in legal documents of the Republic of Croatia, as well as the operation and organization. Office for students with disabilities.

Keywords: Students with disabilities, higher education, universities in the Republic of Croatia, support, quality, Office for students with disabilities, law, discrimination.

Izjava o izvornosti

Ja, Ivana Majstorović pod punim moralom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio/-la drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Ivana Majstorović

Datum: 07.07.2023.

1. UVOD

Obrazovanje kao temeljno ljudsko pravo koje je neophodno za ostvarivanje svih drugih ljudskih prava (UNESCO, 2010., prema Farnell, 2012.), gradi temelje za neprekidno i trajno povezivanje znanja, vještina i sposobnosti u skupinu kompetencija koje su potrebne za društveno, političko, gospodarsko i kulturno funkcioniranje zajednice (Spajić-Vrkaš, Kukoč i Bašić, 2001., prema Farnell, 2012). U Republici Hrvatskoj ne postoji jasno određena definicija pojma „invaliditet“. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom prilikom definiranja invaliditeta podrazumijeva osobe koje imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja, koja u suočavanju s različitim preprekama sprječavaju puno i učinkovito sudjelovanje osobe u društvenoj zajednici (Slonjšak, 2014). Invaliditet je posljedica bolesti ili oštećenja i predstavlja stanje (Rački, 1997., prema Kiš-Glavaš, 2012). Brojni autori prilikom definiranja pojma naglašavaju ograničenja koja osobe s invaliditetom stavljaju u nepovoljan položaj. Danas se često koristi pojam „Osobe s posebnim potrebama“ kojeg osobe s invaliditetom smatraju neprimjerenim. U smislu zadovoljenja potreba ne radi se o posebnim potrebama već o uobičajenim ljudskim potrebama. Studenti s invaliditetom su svi studenti koji zbog bolesti ili oštećenja imaju teškoće prilikom ispunjavanja svakodnevnih akademskih aktivnosti (Kiš Glavaš, 2016). Visoko obrazovanje za studente s invaliditetom predstavlja alat s kojim mogu izaći iz siromaštva i socijalne isključenosti te punopravno sudjelovati u društvu. Prilikom uključivanja i prilagodbe studenata s invaliditetom u akademsko okruženje, od iznimne je važnosti socijalna podrška koja se definira kao postojanje i/ili dostupnost osoba na koje se uvijek može osloniti, koji nam pokazuju da smo im bitni i vrijedni te da nas cijene (Sarason i sur., 1993., prema Kregar, 2004., prema Marinić, 2022). Socijalni model je model koji ima veliki utjecaj na shvaćanje invaliditeta u društvu, temelji se na shvaćanju da je invaliditet društveno konstruiran fenomen te da se osobe s invaliditetom ne promatraju kroz vlastita ograničenja već kroz svoje sposobnosti, interese, prava i potrebe (O'Connell, Finnerty i Egan, 2008. prema Ratief i Letšosa, 2017). U sklopu socijalnog modela javlja se filozofija inkluzije s posebnim naglaskom na to da društvenoj zajednici pripada i doprinosi svaki pojedinac. Inkluzija studenata s invaliditetom podrazumijeva

sudjelovanje studenata s invaliditetom u svim društvenim aktivnostima (Kiš Glavaš, 2016). Inkluzivno obrazovanje temeljeno je na pravu svakog pojedinca da se kvalitetno obrazuje i posebno se fokusira na ranjive skupine, što se u velikoj mjeri odnosi na studente s invaliditetom. Inkluzivno obrazovanje način je obrazovanja koji se odvija kroz promjene u pristupu podučavanja, obrazovnom sadržaju, strukturi i sadržaju obrazovanja a za cilj ima povećanje sudjelovanja u učenju i utjecaju na smanjenje isključenosti zbog obrazovanja (UNESCO, 2005. prema Farnell, 2012). Smatra se najvažnijim oblikom društvene jednakosti i prihvatljivosti (Margaritoiu, 2010. prema Karamatić Brčić, 2011).

2. PRAVO NA VISOKOŠKOLSKO OBRAZOVANJE STUDENATA S INVALIDITETOM

Prava na visokoškolsko obrazovanje studenata s invaliditetom u Republici Hrvatskoj regulirana su nizom općih i posebnih propisa. Posebnim se propisima ostvaruju posebna prava osoba s invaliditetom i najčešće su regulirana pravilnicima koje resorni ministri ili institucije donose na temelju zakona (Kiš Glavaš, 2012).

Ustav Republike Hrvatske jamči da je obrazovanje dostupno svakom pojedincu pod jednakim uvjetima i u skladu s njegovim sposobnostima. Zabranjuje bilo kakav oblik diskriminacije te navodi da Republika Hrvatska posebno brine o zaštiti i skrbi osoba s invaliditetom i njihovom uključivanju u društvenu zajednicu (Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, 69/23, čl.66, st.1, čl, čl.58, st.2).

Prema deklaraciji o pravima osoba s invaliditetom, svaki pojedinac ima pravo na obrazovanje prilikom čega obrazovanje treba težiti prema razvoju ljudske osobnosti, poštivanju ljudskih prava i temeljnih sloboda, promicanju razumijevanja i tolerancije. Deklaracijom o pravima osoba s invaliditetom određeno je da će Republika Hrvatska prilagoditi svoj obrazovni sustav potrebama osoba s invaliditetom kako bi osigurala adekvatno obrazovanje, prilagođavajući programe i obrazovni sustav i promičući korištenje novih tehnologija, obrazovanja na udaljenosti i e-obrazovanje (Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom, NN 47/2005, st.16)

Zakon o suzbijanju diskriminacije diskriminacijom osoba s invaliditetom smatra propust da se osobama s invaliditetom, sukladno njihovim potrebama omogući korištenje javno dostupnih resursa, sudjelovanje u javnom i društvenom životu, pristup radnom mjestu i prilagođeni uvjeti rada te prilagodbom infrastrukture i prostora, korištenjem opreme (Zakon o suzbijanju diskriminacije, NN 69/23, čl.4).

Konvencija UN-a o pravima osoba s invaliditetom obvezuje države potpisnice na priznavanje prava osoba s invaliditetom na obrazovanje bez diskriminacije i na osnovi jednakih mogućnosti (Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, NN 6/2007, čl.24), kao i na osiguravanje prilagodbe u skladu s potrebama osoba s invaliditetom. Republika Hrvatska potpisala je i ratificirala Konvenciju UN-a o pravima osoba s invaliditetom te time prihvatila navedene obveze (Kiš Glavaš, 2012).

Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju svakom studentu osigurava pravo na kvalitetan studij i obrazovni proces, iz čega proizlazi da su visokoobrazovne ustanove dužne svim studentima, posebno studentima s invaliditetom osigurati kvalitetno visoko obrazovanje (Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN 119/22).

Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. godine pa tako i Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2017. do 2022. godine, osim što naglašava kvalitetno obrazovanje na svim razinama kao prioritet, od obrazovne politike traži prilagodbu visokoobrazovnih ustanova za specifične potrebe studenata s invaliditetom kako bi se povećala dostupnost kvalitetnog obrazovanja mladim osobama s invaliditetom (Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom, NN 42/2017, poglavlje 2.3.).

Sva su Sveučilišta u Republici Hrvatskoj u svoje statute unijela ustavne odredbe o zabrani diskriminacije po bilo kojoj osnovi kao i pravo svih studenata na kvalitetno visoko obrazovanje, što uključuje i obrazovanje studenta s invaliditetom.

Uz navedene pravne dokumente Republike Hrvatske, podrška studentima s invaliditetom očituje se i u Pravilniku o uvjetima i načinu ostvarivanja prava na novčanu potporu za podmirenje dijela troškova prijevoza za redovite studente s invaliditetom;

„Novčanom potporom za podmirenje dijela troškova prijevoza studentima s invaliditetom daje se novčana potpora za dio troškova prijevoza od mjesta stanovanja do mjesta pohađanja visokog učilišta i za obavljanje ostalih studijskih obveza.“

Smjernicama za unapređenje sustava potpore studentima s invaliditetom u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj; Pravilniku o uvjetima i načinu ostvarivanja prava redovitih studenata na subvencionirano stanovanje;

„Studenti s invaliditetom od 1. do 5. kategorije invaliditeta (iznad 50% tjelesnog oštećenja), uključujući i studente s invaliditetom na poslijediplomskome sveučilišnom studiju. Status osoba iz ovog stavka dokazuje se rješenjem o postotku tjelesnog oštećenja sukladno Uredbi o metodologijama vještačenja (Narodne novine, br. 67/2017. i 56/2018.)“

Zakonu o hrvatskom znakovnom jeziku i ostalim sustavima komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba u Republici Hrvatskoj;

„imaju pravo služiti se svim oblicima sustava komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba, odnosno svim oblicima podrške u vidu komunikacijskog posrednika u svim životnim situacijama i pred tijelima državne uprave, tijelima jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave te pravnim osobama s javnim ovlastima kada bi gluhoća i gluhoslijepoća bile prepreke za izjednačavanje mogućnosti pristupa socijalnom, ekonomskom i kulturnom okruženju te omogućavanju ravnopravnog ostvarivanja svih ljudskih prava i temeljnih sloboda“.

Pravilniku o osiguranju pristupačnosti građevina osobama s invaliditetom i smanjene pokretljivosti;

„Pristupačnost jest rezultat primjene tehničkih rješenja u projektiranju i građenju građevina, kojima se osobama s invaliditetom i smanjene pokretljivosti osigurava

nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad u tim građevinama na jednakoj razini kao i ostalim osobama“.

Glavni je cilj ovog rada dobiti uvid u oblike i kvalitetu podrške namijenjenu studentima s invaliditetom u visokoškolskom obrazovanju u Republici Hrvatskoj. Uvid je dobiven prilikom analiziranja postojeće dokumentacije i relevantnih rezultata istraživanja. Prilikom analiziranja osam sveučilišta u Republici Hrvatskoj (Split, Zadar, Rijeka, Dubrovnik, Pula, Zagreb, Osijek i Slavonski Brod), dobiven je uvid o tome kako je pozicionirana podrška studentima s invaliditetom u sveučilišnim dokumentima i u pravnim dokumentima Republike Hrvatske te djelovanje i ustrojstvo Ureda za studente s invaliditetom.

3. PREGLED ISTRAŽIVANJA O POTPORI STUDENTIMA S INVALIDITETOM

Istraživanja koja se bave tematikom fizičkih i socijalnih prepreka kod visokog obrazovanja studenata s invaliditetom (Ismahan Arslan i Inan (2010); Stanley (2000); Zegeye (2022); Odame i Abane (2020)) ponajprije ističu nedostupnost okruženju sveučilišnog kampusa i nepovoljne stavove okoline što im uskraćuje status dobrih i kompetentnih studenata te nedostatak potrebne fakultetske orijentacije ili obuke u vidu poučavanja studenata s invaliditetom te probleme pristupačnosti na sveučilištu. Sveučilište slabo prepoznaje potrebe studenata s invaliditetom; ograničava opseg pogodnosti i privlačnosti korištenja usluga prijevoza kampusa. Ukoliko se studentima s invaliditetom pruži prilika besplatnog prijevoza, postojeći uvjeti u vozilima su neprilagođeni; nedostaju prioritetna sjedala i pomoćna tehnologija. Rezultati istraživanja ukazuju na problematiku obrazovnog sustava pri obrazovanju studenata s invaliditetom. Rezultati istraživanja Garcia-Perales i sur. (2023) ukazuju na potrebu povećanja razine znanja i obuke o rijetkim bolestima unutar obrazovnog sustava, posebno o tome kako se bolesti konceptualno opisuju i kategoriziraju. Biti svjestan rijetkih bolesti i invaliditeta trebao bi biti prioritet kako bi se povećalo osnaživanje profesora za pružanje uključivanja osoba s invaliditetom u obrazovne procese.

Studija Al Jaffal (2022) ispitivala je prepreke s kojima se profesori općeg znanja susreću kada su na nastavi prisutni učenici s poremećajem autističnog spektra. Rezultati studije pokazuju da nastavnici općeg obrazovanja trebaju više znanja, mogućnosti suradnje i resursa za podršku učenicima s poremećajem autističnog spektra.

Rezultati istraživanja (Sniatecki i sur. 2015; Freer i Kaefer 2021; Shutaleva i sur. 2023) ukazuju da profesori u visokom obrazovanju imaju pozitivne stavove prema studentima s invaliditetom s naglaskom na to da su pozitivni stavovi povezani sa već postojećim osobnim i/ili profesionalnim iskustvom sa studentima s invaliditetom te da profesori pokazuju napredno znanje o problemima inkluzije studenata s invaliditetom i razumiju važnost njene primjene u obrazovnom procesu ali ističu ozbiljne probleme s kojima se susreću kao osobe odgovorne za obrazovanje učenika. Obzirom da studenti s invaliditetom studiraju na različitim sveučilištima i studijskim programima, od iznimne je važnosti da profesori koji nemaju osobno i/ili profesionalno iskustvo s invaliditetom imaju pozitivan stav prema studentima s invaliditetom.

Rezultati istraživanja Sachs i Schreuer (2011) ukazuju na to da su studenti s invaliditetom ulagali više vremena kako bi zadovoljili zahtjeve svog studija, manje sudjelovali u društvenim i izvannastavnim aktivnostima te manje koristili računala i informacijsku tehnologiju. Instituti za visoko obrazovanje još moraju prijeći dug put kako bi smanjili jaz u socijalnoj uključenosti studenata s invaliditetom i prilagodili akademske standarde njihovim potrebama.

Rezultati istraživanja, koje je proveo ured pravobraniteljice za osobe s invaliditetom o položaju osoba s invaliditetom unutar visokoškolskog sustava u Republici Hrvatskoj, ukazuju na to da među visokoobrazovnim ustanovama postoji neusklađenost kod prikupljanja podataka o studentima s invaliditetom, 27% ustanova koje su sudjelovale i istraživanju ne vodi evidenciju o studentima s invaliditetom. Visokoškolske ustanove češće prepoznaju studente s tjelesnim invaliditetom, oštećenjem vida i sluha te kroničnim bolestima dok u manjoj mjeri prepoznaju studente s teškoćama prilikom učenja te psihičkim teškoćama. 57 ustanova u anketi je izvijestilo da na svojim sveučilištima imaju osiguran pristupačan ulaz prostorijama na sveučilištu, 38 ustanova da na svojim

sveučilištima imaju dizalo te 31 ustanova da unutar sveučilišta ima osiguran sanitarni čvor prilagođen za studente s invaliditetom. Od svih ustanova koje su sudjelovale u anketi, niti jedna od njih nije izvijestila da imaju osigurane taktilne crte vođenja, za osobe s oštećenjem vida. 26 ustanova u anketi navelo je da imaju druge oblike i načine prilagodbe kojima nastoje olakšati i ukloniti prostorne prepreke a odnose se na: održavanje nastave u pristupačnim i odgovarajućim prostorima i postavljanje rukohvata te rampa. Što se tiče službe podrške, rezultati istraživanja ukazuju na to da 47 ustanova ima službu podrške. Također da veliki broj ustanova omogućava prilagodbu prilikom polaganja ispita i nastavnog procesa, njih 75, manji broj ustanova iskazuje da studentima s invaliditetom mogu omogućiti asistenta, njih 32, a tek 17 ustanova studentima s invaliditetom omogućava prilagodbu nastavnog materijala. 21 ustanova osigurava prilagodbu u smislu individualizirane prilagodbe sukladno specifičnim potrebama studenata s invaliditetom, konzultacija, vršnjačke potpore, povjerenika za osobe s invaliditetom i sl. 34 ustanove navele su da provode edukaciju nastavnog i nenastavnog osoblja o invaliditetu (Meić, 2014. prema Sopta i Urbanc, 2021).

Rezultati istraživanja (Franulović, 2009. prema Sopta i Urbanc, 2021.) ukazuju na zadovoljstvo studenata s invaliditetom sustavom obrazovanja te vrsti podrške koja im se pruža s obzirom na njihov invaliditet no iskazuju nezadovoljstvo nastavnim pomagalima, prilagođenošću opreme koje imaju kao i načinima na koje se izvodi nastava.

Daljnijim istraživanjima uočeno je da je došlo do pozitivnih pomaka prilikom pristupa visokom obrazovanju studenata s invaliditetom ali je potrebno dodatno ulaganje i unaprjeđenje na prilagodbu, te daljnja edukacija i senzibilizacija akademske populacije vezana za visoko obrazovanje studenata s invaliditetom (Krznić, 2013. prema Sopta i Urbanc, 2021).

Istraživanje kojem je cilj bio steći bolji uvid u perspektive studenata s invaliditetom, kao sudionika obrazovne politike o njihovoj ulozi u procesu obrazovne politike ukazuju na to da postoji više područja u kojima se studenti razlikuju. U sklopu istraživanja, studenti su izvijestili da su za provedbu obrazovne politike odgovorni svi sudionici procesa, od samog studenta s invaliditetom, nastavnog i nenastavnog osoblja do nadležnih tijela te drugih

institucija koje su odgovorne za visoko obrazovanje studenata. Studenti smatraju da sveučilišta ne ulažu dovoljno truda u razvijanje različitih modela podrške koji studentima s invaliditetom olakšavaju studiranje te utječu na povećanje njihove aktivnosti. Smatraju da nadogradnjom programa i poboljšanim pristupom studenata s invaliditetom nastavnom i nenastavnom osoblju može utjecati na povećanje kvalitete studija. Smatraju da se studenti s invaliditetom promatraju kroz njihov invaliditet te ograničenja koja on sa sobom nosi kao i to da predrasude o studentima s invaliditetom umanjuju njihovu moć. Od strane visokoškolskih ustanova očekuju poboljšanje uvjeta obrazovanja studenata s invaliditetom i da su visokoobrazovne ustanove odgovorne za kvalitetu studija studenata s invaliditetom. Svjesni su vlastite uloge u provedbi obrazovne politike i važnosti uključivanja u udruge kako bi ostvarili vlastite interese ali udruge ne smatraju najznačajnijim akterima. Ističu važnost unaprjeđenja modela podrške studentima s invaliditetom, posebno u smislu prijevoza i specijaliziranih usluga. Smatraju da sustav potpore nije dobar jer ovisi o otvorenosti fakulteta, nije riješen na nacionalnoj razini jer svaki fakultet djeluje zasebno. Sudionici istraživanja također smatraju da društvena zajednica ne bi trebala na njihov invaliditet reagirati tako da im olakšava zadatke jer su samostalni u zalaganju za vlastite potrebe, mogu jasno iznijeti ono što im smeta te pokušavaju promijeniti postojeće stanje. Od nastavnog se osoblja unutar visokoobrazovnog sustava očekuje da će sukladno dogovoru sa studentom s invaliditetom dogovoriti odgovarajući način prilagodbe oko praćenja nastavnog programa i izlaska na ispit ali isto tako da se brine i poštuje očuvanje akademskih kriterija i kompetencija koje se ne smiju sniziti zato što se radi o studentu s invaliditetom (Sopta i Urbanc, 2014). Smatraju da se trebaju snaći i izboriti za ono što im je potrebno ali isto tako očekuju da će sveučilišta uložiti više truda u razvoj različitih modela s ciljem da svojim studentima olakšaju visoko obrazovanje (Kiš-Glavaš i Salaj, 2017).

Istraživanja (Jermen i Urbanc, 2013.) za cilj je imala istražiti, analizirati te opisati status studenata s invaliditetom tijekom studija kako bi se istražili različiti aspekti iskustava studenata s invaliditetom i proširilo razumijevanje izazova studiranja s invaliditetom.

Stavovi studenata s invaliditetom ispitivani su s obzirom na individualna iskustva pri početku studiranja, iskustva pohađanja nastave i zadataka, iskustva svakodnevnog života u kampusu, informacije za studente s invaliditetom i pristupačnost te formalne izvore pomoći. S obzirom na individualna iskustva pri početku visokoškolskog obrazovanja studenti s tjelesnim oštećenjima identificirali su dobru orijentaciju i komunikacijske vještine kao resurse koji su im pomogli tijekom prve godine, dok su studenti s oštećenjem vida istaknuli sposobnost oporavka i osobnu upornost. Studenti s invaliditetom ukazali su na potrebu edukacije kao i na važnost upoznavanja nastavnog osoblja sa studentima s invaliditetom te dogovor između nastavnika i studenata oko prilagodbe nastave i ocjenjivanja. Učenici smatraju da mnogi nastavnici imaju poteškoća u pristupu učenicima s teškoćama i razgovoru s njima zbog nedovoljnog poznavanja invaliditeta, straha i predrasuda. Studenti s invaliditetom istaknuli su važnost organizacije prijevoza, a kao primjer dobre prakse spomenuli su „Imagine“. Studenti s invaliditetom u Zagrebu mogu koristiti javni prijevoz. U nekim se europskim zemljama prijevoz osigurava sveučilište. (Ured za osobe s invaliditetom, 2009. Studenti s tjelesnim oštećenjima navode razne poteškoće na početku svog sveučilišnog obrazovanja, zbog nedostatka motivacije za učenje, nenaviknutosti na život u velikom gradu i samostalnog života. Studenti su istaknuli važnost podrške od strane nastavnika, članova obitelji i cimera na početku sveučilišnog obrazovanja, ali i od strane visokoobrazovnih ustanova općenito (primjerice, mobilnost unutar kampusa i fakulteta, nabava i prilagodba nastavnih materijala). Studenti s tjelesnim oštećenjima spomenuli su važnost uspostavljanja odnosa s kolegama te ukazali na reakcije svojih kolega. S obzirom na pohađanje nastave i zadataka, studenti s oštećenjem vida prijavili su nedostatak znanja i iskustva nastavnika u kontaktu sa studentima s invaliditetom, kao i nedostatak senzibiliteta i suosjećanja za potrebe studenata. Prema riječima sudionika, jedina podrška koju su dobili bila je usluga osobne asistencije za studente s invaliditetom koju pruža „Imagine“. Studenti s oštećenjem vida spomenuli su korištenje alternativnih metoda i pomoćnih tehnologija, kao što su snimanje vrpce, bilježenje s Brailleovim *Notetakerom* (zbog stalnog punjenja baterije ponekad je bilo nemoguće koristiti ga) i stroj za pisanje Parkins, jer ga je bilo nemoguće koristiti tijekom nastave). Osobe s vizualnim oštećenjima imale su iskustvo samostalnog vođenja bilješki,

a također su, uz pomoć svojih kolega, mogle čitati s ploče. Svi ispitanici izvijestili su da su posuđivale, prepisivale ili prepisivale bilješke od kolega iz razreda. Studenti s tjelesnim invaliditetom izvijestili su da su pokušavali naučiti predavanja napamet i prepisivali bilješke svojih kolega ili nastavnika. Naglasili su važnost redovnog pohađanja nastave i lifta kao bitnih preduvjeta za studiranje. Svi ispitanici ili su učili samostalno za ispite ili uz potrebnu pomoć ili tehnološku podršku. Također, studenti sa slabovidnosti naveli su angažman nastavnika u pred ispitnom roku (individualni pristup tijekom konzultacija i dodatni napor nastavnika). Studenti s oštećenjem vida polagali su pismene ispite, koristeći vlastito osobno računalo, ili su polagali samo usmene ispite ili su uz pomoć asistenata (asistent čitao pitanja i zapisivao odgovore). Istaknuli su da je potrebno dati više vremena za predaju pismenih zadataka. Zbog svojih poteškoća neki studenti s tjelesnim oštećenjima bili su oslobođeni polaganja pismenih ispita ili pisanja eseja, dok su neke dobile dodatno vrijeme za predaju radova ili im je bilo dopušteno polaganje ispita uz pomoć osobnog računala. S obzirom na iskustva svakodnevnog života, sudionici su izrazili zadovoljstvo smještajem u studentskim domovima „Ante Starčević“ i „Cvjetno naselje“. Neki sudionici imali su iskustva sa smještajem u Domu "Ante Starčević", te su bili zadovoljni opremljenošću soba, prilagođenim oznakama (na Brailleovom pismu) na praonici za slabovidne osobe, istaknuli su prednosti ali i osjećaj usamljenosti od boravka u jednokrevetne sobe, dok su studenti s tjelesnim oštećenjima svi smješteni u "Cvjetnom naselju", te su izrazili zadovoljstvo smještajem u sobe namijenjene studentima u invalidskim kolicima, a istaknuli su i važnost smještaja u sobama s pripadajućim kupaonicama, važnost rukohvata u kupaonicama i sobama, te prilagođenih ležajeva. Sudionici su istaknuli proces prilagodbe na samostalan život, osjećaj slobode, osjećaj odgovornosti i samostalnosti, ali i strah od nepoznatog. Najčešći problemi života u domovima bili su problemi s parkiranjem, nepovjerenje uprave doma, ograničeno pravo na osobne asistente te uskraćivanje informacija o dnevnom jelovniku od strane osoblja studentske menze. Studentima s invaliditetom u domu Cvjetno naselje na raspolaganju su različite vrste pomoći, uključujući i pomoć osobnih asistenata u prostoru doma (koje pružaju pojedini fakulteti). S obzirom na prilagodbu prostorne prilagođenosti, studenti s oštećenjem vida iznijeli su pozitivna i negativna iskustva vezana uz širenje informacija,

što im je vrlo važno kako bi mogli samostalno pratiti obavijesti i biti u kontaktu s aktualnim informacijama vezanim uz učenje i nastavu. Dostupnost informacija važna je i studentima s tjelesnim invaliditetom, koji fizički ne mogu doći do oglasnih ploča, a prijeko im je potrebna informacijska organizacija fakulteta. Svi su ispitanici istaknuli studentsku referadu kao izvor informacija, s kojom imaju kako pozitivna iskustva - kontakt i ljubaznost osoblja - neutralna iskustva, tako i negativna iskustva. Studenti s oštećenjem vida istaknuli su pozitivna iskustva informatičke organizacije Filozofskog fakulteta (redovito ažuriranje web stranica, e-mail adresa), negativna iskustva informatičke organizacije Hrvatskih studija te ključnu ulogu vršnjaka kao izvora informacija. A kao dodatni izvor informacija (koji nadoknađuju nedostatak informatičke organizacije fakulteta), studenti s tjelesnim oštećenjem istaknuli su nastavno i nenastavno osoblje. Također su naglasili važnost posjedovanja urednih liftova, prilagođenih toaleta i hodnika na fakultetima, prednosti postojanja učionica za studente s invaliditetom fakultetu te važnost postojanja parking mjesta za osobe s invaliditetom. Kod formalnih oblika pomoći studentima s invaliditetom nezaobilazna je novčana pomoć, koju ostvaruju na temelju statusa studenta i statusa invaliditeta. Studenti se uglavnom upućuju na Ured za studente s invaliditetom te su izrazili su nedostatak kontakta s Uredom, a Ured se doživljava kao apstraktan i formalan izvor pomoći za studente, kao i savjetodavno tijelo za prosljeđivanje informacija studentima s teškoćama u razvoju, usmjereni na institucije, a ne na studente. Studenti s tjelesnim oštećenjem također se suočavaju s nekim poteškoćama vezanim uz mobilnost, poput neprilagođenosti tramvajskih stanica za osobe koje se kreću s invalidskim kolicima (razmak između rub ulice i tramvajski ulaz je prevelik ili previsok), prijevoz ZET-ovim kombijima samo za osobe u invalidskim kolicima, nedovoljna dostupnost ZET-ovih kombija, te poteškoće samostalno ući u tramvaj

4. PREGLED POTPORE STUDENTIMA S INVALIDITETOM PO SVEUČILIŠTIMA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Budući da sveučilišta različito vode evidenciju o studentima s invaliditetom, teško je jasno uočiti broj onih koji su upisani u sustav visokog obrazovanja, ali podaci dostavljeni pravobranitelju za osobe s invaliditetom ukazuju na broj studenata koji su zatražili prilagodbu ispita na državnoj maturi za akademsku godinu 2021./2022. Od ukupnog broja istih (858), državnu maturu uspješno je položilo njih 684, a prvu godinu studija upisalo 202 (Izvješće o radu pravobranitelja za osobe s invaliditetom za 2022.godinu).

4.1. Sveučilište u Splitu

Sveučilište poštuje Statutom određeno ustavno načelo nedopustivosti diskriminacije i sve su djelatnosti usmjerene prema punom razvoju ljudske osobnosti te promicanju ljudskih prava i temeljnih sloboda. Svim je studentima s invaliditetom osiguran kvalitetan pristup visokom obrazovanju prilikom obavljanja i ispunjavanja akademskih aktivnosti. Senat donosi odluke o nastavnim, znanstvenim i stručnim pitanjima, donosi statut i druge opće akte, odlučuje o osnivanju pravne osobe čijom se osnovnom djelatnošću ostvaruje misija Sveučilišta i zadovoljstvo sveučilišne zajednice, posebno studenata. Tako je Senat Sveučilišta u Splitu donio Pravilnik o studiranju studenata s invaliditetom. Sveučilište u Splitu nema institucionalni oblik potpore studentima s invaliditetom, tj. Urede za studente s invaliditetom, ali na svakom je pojedinom fakultetu imenovan povjerenik za poslove studenata s invaliditetom. Sveučilište u Splitu osnovalo je Sveučilišni centar za savjetovanje studenata, a sastoji se od karijernog savjetovišta studenata s invaliditetom, medicinskog savjetovišta, psihološkog savjetovišta, kineziološkog i pravnog savjetovišta, savjetovišta za međureligijski dijalog te studentski pastoral (Kiš-Glavaš i sur. 2016). Potrebnu stručnu pomoć vezanu za studije na Sveučilištu kao i zadovoljavanje obrazovnih i socijalno-psiholoških potreba studenata s invaliditetom, pružaju povjerenici za studente s invaliditetom. Povjerenici prate potrebe studenata s invaliditetom kako bi unaprijedili uvjete smještaja i studiranja, međunarodne suradnje i razmjene studenata s

invaliditetom, pružanja stručne pomoći pri primjeni i radu na domaćim i međunarodnim projektima i organiziraju pravnu, psihološku kao i svakodnevnu pomoć tijekom svih godina njihovog studiranja (Statut Sveučilišta u Splitu, čl. 134). Student s invaliditetom kod kojeg je utvrđena vrsta i stupanj invaliditeta i koji je redovan student ostvaruje pravo na prijevoz te u skladu s Pravilnikom o studiranju studenata s invaliditetom na Sveučilištu u Splitu može studirati prema prilagođenim uvjetima pohađanja studija (Statut Sveučilišta u Splitu, čl.130, st.4). Oblici potpore koji se pružaju studentima s invaliditetom odnose se na izostanke s nastave gdje je studentu s invaliditetom dozvoljeno izostati 10% od ukupnog broja izostanaka za svaki kolegij ili više od toga ukoliko podnese liječničku ili drugu dokumentaciju iz koje je vidljivo da student zbog prirode svog invaliditeta nije mogao biti prisutan na nastavi. Kod kolegija i oblika nastave gdje nisu dozvoljeni izostanci, nositelj kolegija nakon pribavljenog mišljenja povjerenika za studente s invaliditetom neće uzimati u obzir one izostanke koji su opravdani. U situacijama neslaganja s navedenim, student, nositelj kolegija i povjerenik za studente s invaliditetom mogu se obratiti Savjetovalištu. Pristupačnost je jedan od oblika potpore koji se pruža studentima s invaliditetom, a odnosi se na to da je svaka sastavnica sveučilišta dužna studentu s invaliditetom osigurati arhitektonsku pristupačnost ili asistenciju svim prostorijama u kojima se izvodi nastava. Ukoliko fakultet ne može osigurati navedeno, nastavu je dužna organizirati u drugom prostoru kojem student s invaliditetom može pristupiti. Nastava kineziološke kulture i studentski sport te kategorizirani sportaši s invaliditetom još je jedan oblik potpore koji se očituje kroz poticaj fakulteta prema svim studentima s invaliditetom da se uključe u studentski sport i nastavu kineziološke kulture. Fakultet će također svim redovitim studentima s invaliditetom koji su kategorizirani sportaši omogućiti svladati upisani studij po posebnim uvjetima ili uvjetima koji vrijede za izvanredne studente. Prilagodba ispita kao oblik potpore može se omogućiti studentu s invaliditetom ukoliko on to traži. Prilagodba se ispita manifestira kroz produljeno vrijeme pisanja pismenog ispita, dozvola studentu da pisani ispit polaže usmeno i obratno, dozvoliti studentu pisanje ispita uz pomoć asistenta, pisani ispit snimiti na odgovarajući medij slijepome studentu nakon čega on može presnimiti ispit na računalo, napisati ga i predati na odgovarajući medij, studentu koji je slabovidan pisani ispit pripremiti u

povećanom tisku i omogućiti druge prilagodbe pisanog ispita. Ukoliko se studentu ne osigura prilagodba ispita, on nije dužan pristupiti ispitu i polagati ga do naknadnog termina ispita u kojem će mu polaganje ispita biti prilagođeno. Zaštita prava i zaštita osobnih podataka također su oblici potpore studentima s invaliditetom (Pravilnik o studiranju studenata s invaliditetom na Sveučilištu u Splitu). Studenti sveučilišnog odjela za stručne studije osnovali su udrugu Liberato koja se svojim radom zalaže za nadilaženje prepreka u svrhu uspješne integracije studenata s invaliditetom u društvo, dostupnije i lakše uključivanje mladih osoba s invaliditetom u svijet rada i poticanje studenata s invaliditetom na uključenost u promicanju i radu društvene zajednice. Udruga je provela nekoliko projekata kojima je nastojala olakšati studentima s invaliditetom prilikom obavljanja svakodnevnih aktivnosti. Jedan od takvih projekata je „LiberatoMap“, inovativna platforma kojom u prvom redu osobe s invaliditetom postižu veću neovisnost i samostalnost. Cilj projekta je stvoriti inkluzivno društvo u kojem gotovo svaki pojedinac može potpuno sudjelovati. Projekt također potiče gradove da poboljšaju svoju infrastrukturu te promiče stvaranje održivog inkluzivnog turizma.¹

Prema izvješću pravobranitelja za osobe s invaliditetom za 2022. godinu, Sveučilište u Splitu pohađa 76 studenata s invaliditetom što čini 0,41% od ukupnog broja studenata Sveučilišta.²

4.2. Sveučilište u Zadru

Pravilnik o studijima i studiranju Sveučilišta u Zadru definira pojam i prava studenata s invaliditetom. Prema odredbama pravilnika studenti s invaliditetom su studenti koji se zbog svojih dugotrajnih bolesti, smetnji ili tjelesnih oštećenja prilikom obavljanja akademskih dužnosti suočavaju s brojnim preprekama. To uključuje studente s potpunim ili djelomičnim gubitkom vida i sluha, studente s tjelesnim invaliditetom, studente s govorno-jezičnim poteškoćama, studente s dugotrajnim ili kroničnim bolestima, studente s poteškoćama u učenju i sl. Pravo na posebnu akademsku prilagodbu studenti s

¹ <https://udruga-liberato.hr/projects/liberato-map>

² <https://www.sabor.hr/izvjesce-o-radu-pravobranitelja-za-osobe-s-invaliditetom-za-2022-godinu-podnositeljica?t=138290&tid=211641>

invaliditetom stječu ukoliko svoj status s invaliditetom dokažu odgovarajućom dokumentacijom, a rješenje o akademskoj prilagodbi donosi prorektor na prijedlog Studentskog savjetovališta uz suglasnost Povjerenstva za studente s invaliditetom (Pravilnik o studijima i studiranju Sveučilišta u Zadru, čl.22a). Oblici potpore koje Sveučilište u Zadru pruža studentima s invaliditetom su pravo na prostornu pristupačnost što se odnosi na to da studenti s invaliditetom nemaju prostornih prepreka prilikom boravka na Sveučilištu. Sve su zgrade Sveučilišta pristupačne studentima s invaliditetom, točnije studentima u invalidskim kolicima, jer se na svim ulazima u zgrade nalaze rampe, a unutar zgrada se nalaze liftovi kojima se može doći u različite dijelove zgrade. Osim toga, u prostornu pristupačnost spadaju i sanitarni čvorovi koji su prilagođeni studentima s invaliditetom. Studenti s oštećenjem vida mogu koristiti liftove jer su tipke u liftovima otisnute Braillovim pismom. Redoviti studenti s invaliditetom imaju pravo na novčanu potporu za podmirenje dijela troškova prijevoza kao oblik potpore (Odluka o visini iznosa novčane potpore za podmirenje dijela troškova prijevoza za redovite studente s invaliditetom za akademsku godinu 2022./2023.). Studenti s invaliditetom iznad 50% tjelesnog oštećenja imaju pravo na izravni smještaj u studentski dom i pravo prednosti pri upisu na studij. Što se tiče prava prednosti pri upisu na studij, studentima sa 60% i višim postotkom invaliditeta omogućen je izravan upis na studijske programe izvan upisne kvote, pod uvjetom da prođu bodovni prag. Kako bi ostvario pravo, student je dužan dostaviti rješenje o stupnju tjelesnog oštećenja Središnjem prijavnom uredu Agencije za znanost i visoko obrazovanje. Stipendija je također oblik potpore za studente s invaliditetom. Prije upisa na studijski program svi potencijalni studenti trebaju pisati ispit iz državne mature. Kandidati s invaliditetom imaju pravo prilagodbe ispitnog materijala i ispitnog postupka. Osim navedenih i osnovnih prava studenata s invaliditetom zanimljiva je informacija o oblicima potpore koja se oslanja na tehnologije i asistivnu opremu koje zasigurno olakšavaju svakodnevne akademske obveze studentima s invaliditetom. Sveučilište u Zadru studentima s invaliditetom osiguralo je asistivnu opremu kroz sudjelovanje u dva međunarodna Tempus projekta: Developing university counselling and advisory services i Education for Equal Opportunities at Croatian Universities (DUCAS i EduQuality). Neki primjeri asistivne opreme su govorna jedinica, džepni ručni skener za

unos manje količine teksta, elektroničko ručno povećalo, diktafon, Brajčna bilježnica, računala, tablet i sl.³

Nadalje, kolegij vršnjačka potpora, također je jedan od oblika potpore studentima s invaliditetom. Kolegij može upisati svaki student koji je upisan na bilo koji fakultet Sveučilišta u Zadru. Uvjet za upis kolegija je poznavanje studenta s invaliditetom kojemu je potrebna vršnjačka potpora te da mu student, koji upisuje kolegij, bude asistent. Potrebno je da i student s invaliditetom i student asistent budu s istog studijskog programa. Za osiguravanje kvalitetnog i jednako dostupnog obrazovanja sadašnjih i potencijalnih budućih studenata s invaliditetom, Sveučilište je organiziralo niz aktivnosti u Sklopu Studentskog savjetovišta te tako potaklo i osnivanje Povjerenstva za studente s invaliditetom kojim rukovodi prorektorica za studije i studente (Kiš-Glavaš i sur. 2016).

Prema izvješću pravobranitelja za osobe s invaliditetom za 2022. godinu, Sveučilište u Zadru pohađa 105 studenata s invaliditetom što čini 2,24% od ukupnog broja studenata Sveučilišta.⁴

4.3. Sveučilište u Zagrebu

Statut Sveučilišta u Zagrebu određuje da sve djelatnosti Sveučilišta moraju biti usmjerene prema punom razvoju ljudske osobnosti i promicanju ljudskoga dostojanstva, prava i temeljnih sloboda. Kako je u Statutu određeno, student s utvrđenim stupnjem invaliditeta koji je redoviti student, ostvaruje prava iz studentskog standarda u skladu s općim aktom Sveučilišta, zakonom i drugim općim aktima. Student s invaliditetom ima pravo na prijevoz te u skladu s općim aktom Sveučilišta ili fakulteta na kojem studira, svoje obveze može izvršavati prema prilagođenim uvjetima studiranja (Statut Sveučilišta u Zagrebu). Senat Sveučilišta u Zagrebu, 2007. godine donosi odluku o osnivanju i početku djelovanja Ureda za studente s invaliditetom te je u istoj godini prihvaćen i Pravilnik o organizaciji i djelovanju Ureda za studente s invaliditetom. Tim su pravilnikom uređena pitanja poput

³ <https://studentisinvaliditetom.unizd.hr/oprema-i-asistivne-tehnologije>

⁴ <https://www.sabor.hr/izvjesce-o-radu-pravobranitelja-za-osobe-s-invaliditetom-za-2022-godinu-podnositeljica?t=138290&tid=211641>

organizacije, nadležnosti, načina djelovanja, zadaća i aktivnosti Ureda. Danas se djelovanje Ureda za studente s invaliditetom uređuje Pravilnikom o izmjenama i dopunama Pravilnika o organizaciji i djelovanju Ureda za studente s invaliditetom Sveučilišta u Zagrebu. U sklopu organizacije Ureda za studente s invaliditetom djeluju Povjerenstva za studente s invaliditetom koje čine stručna tijela kojima je zadatak kreirati planove, prioritete i aktivnosti Ureda te davati stručna mišljenja i preporuka u svrhu pomoći studentima s invaliditetom ukoliko se nose sa izazovima i teškoćama. Veliku ulogu u radu Ureda za studente s invaliditetom imaju koordinatori za studente s invaliditetom te Koordinacija za studente s invaliditetom (Kiš-Glavaš i sur. 2016). Prema Pravilniku osnovne su zadaće Ureda: „ *pružanje stručne potpore studentima s invaliditetom u vezi sa studiranjem na Sveučilištu u Zagrebu te sustavnim pristupom zadovoljavanje obrazovnih i socijalno-psiholoških potreba studenata s invaliditetom, praćenje potreba studenata s invaliditetom radi poboljšanja uvjeta smještaja i studiranja, unapređivanje međunarodne suradnje i razmjene studenata s invaliditetom, u suradnji s Uredom za međunarodnu suradnju, prijava i realizacija projekata te pružanje stručne pomoći pri prijavi i realizaciji domaćih i inozemnih projekata u suradnji s Uredom za istraživanje, pružanje potpore studentima s invaliditetom u njihovoj prilagodbi i potpunoj socijalnoj integraciji u akademsku zajednicu, te u nošenju s izazovima svakodnevnog studentskog života i mogućim teškoćama u svladavanju pojedinih nastavnih kolegija, pružanje različitih oblika potpore studentima s invaliditetom u akademskom okruženju, uključujući informiranje, vršnjačku potporu te prosudbu pomoćne tehnologije, prikupljanje podataka o studentima s invaliditetom koji koriste različite oblike potpore i pomoći namijenjene studentima s invaliditetom u visokom obrazovanju, u svrhu planiranja i vrednovanja aktivnosti Ureda kao i unaprjeđenja potpore koje Ured pruža i osiguravanje kvalitetnog pristupa visokom obrazovanju svim sadašnjim i budućim studentima s invaliditetom“ (Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika o organizaciji i djelovanju Ureda za studente s invaliditetom Sveučilišta u Zagrebu, Čl.3). Oblici potpore koje Sveučilište pruža studentima s invaliditetom su: prilagođen pristup polaganja državne mature, pravo prednosti pri upisu, prilagodba nastavnog procesa i polaganja ispita, korištenje pomoćne tehnologije (brajčna bilježnica, elektronska povećala, džepni ručni*

skener, čitač ekrana, govorni kalkulatori, govorne jedinice i laptopi), prilagođen prijevoz, smještaj, stipendija, asistencija u domu i vršnjačka potpora.⁵ Udruga Zamisli osnovana je s ciljem savjetovanja i informiranja te poticanja mladih osoba s invaliditetom na obrazovanje. Uz razne projekte i programe koje se nude mladim osobama s invaliditetom, udruga Zamisli nudi program pod nazivom „Centar podrške – Neovisan život“ . Program nudi pripreme osoba s invaliditetom za ispit državne mature kao oblik podrške prije upisa visokoobrazovne ustanove. Pripreme su besplatne za sve zainteresirane a plan provedbe se sastoji od radionica upoznavanja, upoznavanje iskustava studenata s invaliditetom, kako kvalitetno učiti, kako se osloboditi treme i kako planirati planove za budućnost.⁶

Prema Izvješću, Sveučilište u Zagrebu pohađa 473 studenata s invaliditetom što čini 0,69% od ukupnog broja studenata Sveučilišta.⁷

4.4. Sveučilište u Rijeci

Statut Sveučilišta u Rijeci određuje da redoviti student s invaliditetom može studirati prema prilagođenim uvjetima pohađanja studija kao i da redoviti student s utvrđenim stupnjem invaliditeta ostvaruje posebna prava iz studentskog standarda u skladu s općim aktom Sveučilišta te pravo na prijevoz. Protokol za skrb i praćenje studenata sa zdravstvenim teškoćama, invaliditetom i kroničnim bolestima najvažniji je dokument za studente s invaliditetom na Sveučilištu u Rijeci. Njime se naglašava važnost rada koordinatora za studente s invaliditetom i rad Ureda za studente s invaliditetom u sklopu kojeg, uz psihološko savjetovanje djeluje i ured za karijere. Sveučilište u Rijeci na svim je fakultetima imenovalo koordinatore za studente s invaliditetom. Studenti s invaliditetom mogu podnijeti zahtjev za ostvarivanje prava na prilagodbu akademskog okruženja na Sveučilištu u Rijeci ako smatraju da bi im se time omogućili uvjeti za kvalitetno i jednako dostupno obrazovanje i izvršavanje njihovih akademskih dužnosti

⁵ <http://www.unizg.hr/studiji-i-studiranje/podrska-studentima/ured-za-studente-s-invaliditetom/oblici-potpore>

⁶ <https://zamisli.hr/index.php/programi-udruge/centar-podrske-neovisan-zivot/7>

⁷ <https://www.sabor.hr/izvjesce-o-radu-pravobranitelja-za-osobe-s-invaliditetom-za-2022-godinu-podnositeljica?t=138290&tid=211641>

(Ostvarivanje prava na prilagodbu akademskog okruženja za studente s invaliditetom i drugim teškoćama na Sveučilištu u Rijeci).

Prema izvješću pravobranitelja za osobe s invaliditetom za 2022. godinu, Sveučilište u Rijeci pohađa 120 studenata s invaliditetom što čini 0,74% od ukupnog broja studenata Sveučilišta.⁸

4.5. Sveučilište u Slavanskom Brodu

Statut Sveučilišta u Slavanskom Brodu pod načelima visokog obrazovanja uz druga načela navodi i to da se visoko obrazovanje temelji na nedjeljivosti i visokoj kvaliteti nastavnog rada, interakciji s društvenom zajednicom te uzajamnosti i partnerstvu pripadnika akademskog okruženja (Statut Sveučilišta u Slavanskom Brodu, čl.2, st.2). Zakonom o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj određeno je da se studentu može imenovati voditelj koji mu pomaže u studiju, prati njegov rad i postignuća, što se u velikoj mjeri odnosi na studente s invaliditetom. Što se tiče oblika podrške studentima s invaliditetom, na Sveučilištu u Slavanskom Brodu djeluje Savjetovalište za studente i Podrška studentima s invaliditetom. Na samom početku, prije upisa na Sveučilište valja izdvojiti podršku studentima s invaliditetom prilikom pristupa pisanju državne mature i dodatnih provjera znanja, vještina i sposobnosti za pojedini studij, što se odnosi na prilagodbu ispitne tehnologije prilikom pisanja državne mature i na prednosti pri upisu na studij. Pravo prilagodbe ispitne tehnologije prilikom pristupa državnoj maturi student s invaliditetom ima ukoliko to procjeni i odluči Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja, nakon dostavljenog podnesenog zahtjeva i dokaza o teškoćama studenata s invaliditetom. Što se tiče studenata sa 60% i višim stupnjem invaliditeta te studenata s dva do četiri stupnja oštećenja funkcionalnih sposobnosti imaju pravo upisa na studij u redovitom statusu izvan upisne kvote ako su prešli razredbeni prag i zadovoljili uvjete na provjeri posebnih sposobnosti. Oblici podrške koji se pružaju studentima s invaliditetom na Sveučilištu u Slavanskom Brodu su pravo na

⁸ <https://www.sabor.hr/izvjesce-o-radu-pravobranitelja-za-osobe-s-invaliditetom-za-2022-godinu-podnositeljica?t=138290&tid=211641>

subvencionirano stanovanje u studentskom domu ukoliko nisu upisali mirovanje u akademskoj godini za koje im je dodijeljeno pravo na subvencionirano stanovanje (osim studenata s invaliditetom koji imaju od 1. do 5. kategorije invaliditeta). Nadalje, pravo na besplatnu školarinu imaju studenti s utvrđenim tjelesnim oštećenjem 60% i višim postotkom i prilikom drugog upisa prve godine novog studija iste razine. Studenti sa 60% utvrđenog oštećenja mogu podnijeti zahtjev Ministarstvu znanosti i obrazovanja za novčanu potporu za podmirenje troškova prijevoza. Studenti s invaliditetom imaju pravo na stipendije i ostvaruju dodatne bodove prilikom postupka rangiranja pri ostvarivanju prava državne stipendije. Lokalna zajednica i Zaklade također stipendiraju studente s invaliditetom. Prilikom programa razmjene studenata, studenti s invaliditetom imaju pravo na dodatnu novčanu potporu zbog većih izdataka s obzirom na njihove potrebe. Student s invaliditetom, ovisno o svom oštećenju ima pravo na prilagođen način praćenja nastave te polaganja ispita. Nadalje, studenti s invaliditetom imaju pravo na individualne oblike potpore u smislu asistencije i kolegija Vršnjačka potpora. Prilagođen prijevoz, pomoćnu tehnologija i prilagodba literature još neki od oblika potpore studentima s invaliditetom.⁹

Prema izvješću pravobranitelja za osobe s invaliditetom za 2022. godinu, Sveučilište u Slavonskom Brodu pohađa 1 studenat s invaliditetom što čini 0,05% od ukupnog broja studenata Sveučilišta.¹⁰

4.6. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli u Statutu navodi posebnu kategoriju studenata u čiju skupinu, osim studenata kategoriziranih sportaša, spadaju i studenti s invaliditetom. U Statutu je navedeno da student s invaliditetom svoje akademske obveze može ispunjavati prema prilagođenim uvjetima pohađanja studija na način propisan u Pravilniku o studiranju studenata s invaliditetom na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli. Pravilnikom su

⁹ <https://www.unisb.hr/wp-content/uploads/psi/BROSURA-ZA-SADASNJE-I-BUDUCE-STUDENTE-S-INVALIDITETOM.pdf>

¹⁰ <https://www.sabor.hr/izvjesce-o-radu-pravobranitelja-za-osobe-s-invaliditetom-za-2022-godinu-podnositeljica?t=138290&tid=211641>

određeni pojam i status studenata s invaliditetom kao i oblici podrške koji su istima pruženi, a to su izostanci s nastave, pristupačnost, prilagodba ispita, prava kategoriziranih sportaša s invaliditetom, zaštita prava te zaštita osobnih podataka. Pravilnik također sadržava posebne odredbe i navodi da studenti s invaliditetom, tj. studenti sa 60% i višim postotkom invaliditeta imaju pravo na subvencionirane troškove studiranja. Sveučilište u Puli osnovalo je Povjerenstvo za studente s invaliditetom na razini Sveučilišta, a osnovano je i Savjetovalište za studente (Kiš-Glavaš i sur.2016). Ukoliko student s invaliditetom smatra da mu je uskraćeno neko od prava s obzirom na njegov invaliditet, može se obratiti Povjerenstvu za studente s invaliditetom koji vodi posebnu evidenciju o njihovom statusu i pravima a koji su dužni postupati u skladu s propisima koji uređuju zaštitu osobnih podataka. Djelovanje Povjerenstva za studente s invaliditetom kod zaprimanja zahtjeva za donošenje preporuke za prilagodbu nastavnog procesa i polaganja ispita reguliran je Postupnikom donošenja preporuke za prilagodbu nastavnog procesa i polaganja ispita.¹¹

Kod vrednovanja i ocjenjivanja rada studenata s invaliditetom, odredbe pravilnika o studiranju, mogu se prilagoditi studentima s invaliditetom (Pravilnik o studiranju, čl.24, st.4).¹²

Prema izvješću pravobranitelja za osobe s invaliditetom za 2022. godinu, Sveučilište u Puli pohađa 25 studenata s invaliditetom što čini 0,76% od ukupnog broja studenata Sveučilišta.¹³

4.7. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Statut Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku pod posebnim mogućnostima studiranja spominje studente s invaliditetom te navodi da studenti s invaliditetom mogu studirati prema prilagođenim uvjetima pohađanja studija u skladu s općim aktom Sveučilišta (Statut Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, čl.177, st.2).

¹¹https://www.unipu.hr/download/repository/Postupnik_donosenja_preporuke_za_prilagodbu_nastavnog_procesa_i_polaganja_ispita.pdf

¹² https://www.unipu.hr/download/repository/Pravilnik_o_studiranju_studenata_s_invaliditetom.pdf

¹³ <https://www.sabor.hr/izvjesce-o-radu-pravobranitelja-za-osobe-s-invaliditetom-za-2022-godinu-podnositeljica?t=138290&tid=211641>

Na Sveučilištu djeluje Ured za studente s invaliditetom i službeno imenovani Koordinatori za studente s invaliditetom na pojedinim fakultetima, kao jedinstveni sveučilišni ured koji studentima s invaliditetom pruža podršku, informiranje i nastoji rješavati potrebe studenata s invaliditetom. Osim trenutnih studenata s invaliditetom, Ured pruža informacije i svim onim potencijalnim budućim studentima koji su zainteresirani za studij a nisu dovoljno informirani o svojim pravima. Ukoliko je studentima s invaliditetom potrebno, sastavnice Sveučilišta, tj. fakulteti angažiraju „studente asistente“ koji su financirani preko studentskih ugovora o radu.¹⁴ Isto tako, studentima s invaliditetom koji su registrirani u Uredu za studente s invaliditetom Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, osigurana je oprema poput specijalizirane računalne opreme za slijepe i slabovidne studente koji se nalaze u uredu za studente s invaliditetom, ostala oprema poput elektroničkog ručnog povećala, ručnog skenera teksta, diktafona i specijaliziranog kalkulatora.¹⁵ Fakulteti su dužni osigurati prilagođeni pristup na rješavanje specifičnih potreba studentima s invaliditetom na ispitima (Pravilnik o studijima i studiranju na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, čl.59).

Prilikom suočavanja s različitim izazovima i pitanjima, studenti mogu dobiti psihološku pomoć i podršku pri psihološkom savjetovalištu Sveučilišta.¹⁶

Uz navedene oblike potpore studentima s invaliditetom, nalaze se još i upis na studijske programe izvan redovne kvote, pravo na izravan smještaj u studentski dom, pravo naknade dijela troškova prijevoza te sveučilišne stipendije.

Prema izvješću pravobranitelja za osobe s invaliditetom za 2022. godinu, Sveučilište u Osijeku pohađa 155 studenata s invaliditetom što čini 1,07% od ukupnog broja studenata Sveučilišta.¹⁷

¹⁴ http://www.unios.hr/wp-content/uploads/2016/04/Tekst_za_UNIOS_obavijest_o_asistenciji_SSI.pdf

¹⁵ http://www.unios.hr/wp-content/uploads/2016/04/UZSSI_Oprema_studenti.pdf

¹⁶ <http://www.unios.hr/kvaliteta/psiholosko-savjetovaliste-sveucilista-josipa-jurja-strossmayera-u-osijeku/>

¹⁷ <https://www.sabor.hr/izvjesce-o-radu-pravobranitelja-za-osobe-s-invaliditetom-za-2022-godinu-podnositeljica?t=138290&tid=211641>

4.8. Sveučilište u Dubrovniku

Prema Statutu, Sveučilište u Dubrovniku poštuje načelo nedopustivosti diskriminacije po bilo kojoj osnovi (Statut Sveučilišta u Dubrovniku, čl.4, st.4). Sveučilište u Dubrovniku integrirano je sveučilište sa šest sveučilišnih odjela, studija Povijest Jadrana i Mediterana, te studija Sestrinstva i Kliničkog sestrinstva. Nastavna djelatnost izvršava se na četiri lokacije i većina zgrada ispunjava minimalne tehničke zahtjeve za pristup studentima s invaliditetom. Knjižnice, tajništva, uprava kao i ostale zajedničke prostorije prostorno su pristupne studentima s invaliditetom. Važno je naglasiti da je studentski dom u potpunosti prilagođen studentima s invaliditetom. Studenti s invaliditetom na Sveučilištu u Dubrovniku ostvaruju posebna prava iz studentskog standarda, pravo na prilagođene uvjete stanovanja sukladno posebnoj odluci vijeća sveučilišne sastavnice kojom se studentu može odobriti svladavanje upisanog studija pod uvjetima jednakim za izvanredne studente. „Sveučilišne sastavnice su sveučilišni odjeli, instituti, zavodi i druge sastavnice koje služe zadovoljavanju potreba svih članova akademske zajednice Sveučilišta i ostvarenju djelatnosti Sveučilišta” (Statut Sveučilišta u Dubrovniku, čl.69, st.2). Ostvarivanje prava na državne stipendije studenti s invaliditetom ostvaruju sukladno odredbama Ministarstva znanosti i obrazovanja. Pri Službi za profesionalnu orijentaciju, savjetovanje studenata i alumne djeluje i koordinator za studente s invaliditetom. Osim informiranja putem telefona i e-pošte, studenti informacije mogu dobiti uživo. Kroz svoje aktivnosti, koordinator studentima s invaliditetom pruža pomoć pri rješavanju specifičnih problema. Koordinator za studente s invaliditetom poveznica je između studenata, nastavnika i administrativnog osoblja i kontakt osoba kojoj se studenti mogu obratiti prilikom želje ostvarivanja prava koje im pripada obzirom na njihov invaliditet.

Prema izvješću pravobranitelja za osobe s invaliditetom za 2022. godinu, Sveučilište u Dubrovniku pohađaju 3 studenta s invaliditetom što čini 0,23% od ukupnog broja studenata Sveučilišta.¹⁸

¹⁸ <https://www.sabor.hr/izvjesce-o-radu-pravobranitelja-za-osobe-s-invaliditetom-za-2022-godinu-podnositeljica?t=138290&tid=211641>

5. KRITIČKI OSVRT

Iz navedenih istraživanja i literature, uspoređujući obrazovni sustav različitih zemalja i Republike Hrvatske (RH), može se zaključiti kako je problematika obrazovanja studenata s invaliditetom visoko zastupljena. Kako bi se omogućilo kvalitetno, te ravnopravno obrazovanje za svakog pojedinca i doprinijelo rješavanju navedenih problema, istaknutih u provedenim istraživanjima, potrebno je donijeti odgovarajuće pravne dokumente kojima se uređuju pitanja visokog obrazovanja studenata s invaliditetom u svim zemljama, kao i propise i dokumente na sveučilištima.

Uvidom u propise i pravne dokumente, u svezi visokog obrazovanja studenata s invaliditetom, smatram da je obrazovni sustav RH iznad prosjeka, iako i dalje postoje razne poteškoće s kojima se studenti s invaliditetom susreću. Postoje pravilnici koji uređuju status studenta s invaliditetom na određenom sveučilištu; pravilnik o uvjetima i načinu ostvarivanja prava na novčanu potporu za troškove prijevoza, pravilnik o subvenciji stanovanja studenata s invaliditetom, pravilnik o pristupačnosti građevinama. Svako Sveučilište u RH ima statute, pravilnike i/ ili protokole koji određuju položaj i druga pitanja vezana za obrazovanje studenata sa invaliditetom.

Nadalje, svako pojedino sveučilište ima ured i/ili koordinatora ili povjerenstva za studente s invaliditetom te poštuju Zakon o suzbijanju diskriminacije, Deklaraciju o pravima osoba s invaliditetom, Ustav RH kao i druge pravne dokumente kojima se studentima s invaliditetom jamči pravo na obrazovanje te suzbija diskriminacija.

6. ZAKLJUČAK

Četiri su osnovne dimenzije koje moraju biti ispunjene kako bi se u punoj mjeri poštivalo pravo na obrazovanje a to su raspoloživost, pristupačnost, prihvatljivost te prilagodljivost (Tomaševski, 2006., prema Farnell, 2012). S obzirom na navedeno, možemo zaključiti da su sveučilišta na državnim sveučilištima djelomično dobro opremljena i pristupačna no još uvijek postoji prostor za unaprjeđenje sustava podrške za studente s invaliditetom.

Prilikom suočavanja s akademskim zahtjevima i ispunjavanjem akademskih obaveza, studenti se suočavaju s različitim preprekama i potrebna im je podrška kako bi te prepreke savladali. Na svim sveučilištima djeluju Savjetovališta i Ured ili Povjerenstvo za studente s invaliditetom u svrhu pružanja podrške i olakšavanja akademskih rizika za studente s invaliditetom kao i kolegij vršnjačka potpora koja zasigurno olakšava aktivnosti studentima s invaliditetom jer osjećaju da osim Savjetovališta i Ureda ili Povjerenstava, imaju podršku svojeg vršnjaka, studenta asistenta. Dodatan prostor i angažman oko pružanja podrške studentima s invaliditetom vidim u aktivnijem djelovanju studentskih udruga koje bi svoje djelovanje s ciljem poticanja mladih osoba s invaliditetom na visoko obrazovanje, informiranje i savjetovanje, mogli proširiti kroz inovativnije ulaganje određenih platformi koje pružaju informacije o pristupačnosti objekata, vodiče za studente s invaliditetom u audio i PDF verziji i sl.

Na gotovo svim sveučilištima navedenima u radu, student s invaliditetom kako bi ostvario određeno pravo, treba dokumentacijom dokazati svoj invaliditet i predati zahtjev za ostvarivanje onog prava kojeg ima po osnovi svojeg invaliditeta. Anketa provedena među visokoobrazovnim ustanovama pokazuje da postoji neusklađenost u prikupljanju podataka o studentima s invaliditetom, da ustanove ne znaju definirati tko su studenti s invaliditetom te čak 27% ispitanih ustanova ne vodi evidenciju o studentima s invaliditetom (Meić, 2014). Smatram da kada bi na razini sveučilišta postojala baza podataka o studentima s invaliditetom, prilikom želje za ostvarivanjem određenog prava, student se ne bi trebao baviti prikupljanjem dokumentacije već bi u postojećoj bazi

podataka o studentu, dokumentacija bila pohranjena te bi se na taj način olakšala procedura i za studenta koji podnosi zahtjev i za administrativno osoblje.

Zbog infrastrukturnih barijera potrebno je prilagoditi sveučilišno okruženje kako bi na svim sveučilištima studenti s invaliditetom imali pristup svim prostorijama sveučilišta. Ulaganjem dodatnih napora i rada na uređenju javnog prijevoza za studente s invaliditetom istima bi išla u prilog i dalo veću samostalnost te fleksibilnost kretanja (Barić i sur., 2012).

LITERATURA

1. Akoto, Y., Nketsia, W., Opoku, M. P., Fordjour, M. O., & Opoku, E. K. (2022). Applying a socio-ecological model to understand the psychosocial support services available to students with disabilities in universities. *Education Policy Analysis Archives*, 30(152), 1-25.
2. Al Jaffal M. (2022). Barriers general education teachers face regarding the inclusion of students with autism. *Frontiers in psychology*, 13, 873248.
3. Asistencija studentima s invaliditetom. Posjećeno 17.06.2023. na mrežnoj stranici: http://www.unios.hr/wp-content/uploads/2016/04/Tekst_za_UNIOS_obavijest_o_asistenciji_SSI.pdf
4. Barić, A., Dolanc, I., Haničar, E., Pavlović, N., Španić, D., Udiljak-Bugarinovski, Z. (2012). *Studenti s invaliditetom: Prostorna pristupačnost*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu
5. Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom. *Narodne novine*, 47/2005.
6. Espada-Chavarria, R., Diaz-Vega, M. i Gonzalez-Montesino, R. H. (2021). Open innovation for an inclusive labor market for university students with disabilities. *Journal of Open Innovation*, 7(4), 1-18.
7. Farnell, T. (2012). Jednake prilike u obrazovanju u globalnoj perspektivi. U: Kiš Glavaš, L. (ur.), *Opće smjernice*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 13-34.
8. Freer, J., & Kaefer, T. (2021). Experiences matter: Educators' attitudes toward disability in higher education. *Canadian Journal of Higher Education*, 51(4), 54–66.
9. García-Perales, R., Palomares-Ruiz, A., García-Toledano, E., & Martín-García, M. I. (2023). The influence of teaching variables in the educational processes of students with rare diseases. *Frontiers in psychology*, 13, 1046643.
10. Ismahan Arslan, A. I Fethi, A.I. (2010). Assistive technologies for students with disabilities: A survey of access and use in Turkish Universities. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 9(2), 40-45.

11. Jermen, B. i Urbanc, K. (2013). Reconceptualising the idea of participation of students with disability in higher education system. Implementacija javnih politika. Dubrovnik, 4-7-4, 2013. IPSA (RC) 32
12. Karamatić Brčić, M. (2011). Svrha i cilj inkluzivnog obrazovanja. Acta Iadertina, 8 (1), 39-47.
13. Kiš-Glavaš, L. I članicama i članovima Nacionalne skupine za unapređenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja (2016). Smjernice za unapređenje sustava potpore studentima s invaliditetom u visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj.
14. Kiš Glavaš, L. (2012). Studenti s invaliditetom u sustavu visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj. U: Kiš Glavaš, L. (ur.), Opće smjernice. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 37-69.
15. Liberato. LiberatoMap. Posjećeno 20.06.2023. na mrežnoj stranici: <https://udrugaliberato.hr/projects/liberato-map>
16. Marinić, M. (2022). Društvena dimenzija invaliditeta – povezanost nekih aspekata socijalnog funkcioniranja s optimizmom i zadovoljstvom životom osoba s invaliditetom. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, 20 (3), 617-630.
17. Medizinische Universität Innsbruck. Posjećeno 25.06.2023. na mrežnoj stranici: https://www.i-med.ac.at/mmb/info_studenten.html
18. Meić, B. (2014). Položaj osoba s invaliditetom u sustavu visokog obrazovanja – perspektiva ureda pravobraniteljice za osobe s invaliditetom. Jahr: 5 (9), 23-34.
19. Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom, Narodne novine 42/2017.
20. Odame, P.K., Abane, A. i Amenumey, E.K. (2020). Campus shuttle experience and mobility concerns among students with disability in the University of Cape Coast, Ghana. Geo: Geography and Environment, 7(2), 1-11.
21. Oprema dostupna studentima registriranima pri Uredu za student s invaliditetom Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Posjećeno 17.06.2023. na

mrežnoj stranici: http://www.unios.hr/wp-content/uploads/2016/04/UZSSI_Oprema_studenti.pdf

22. Opća deklaracija o ljudskim pravima. Narodne novine, 12/2009.
23. Postupnik donošenja preporuke za prilagodbu nastavnog procesa I prilagodbe ispita. Posjećeno 10.06.2023. na mrežnoj stranici: https://www.unipu.hr/download/repository/Postupnik_donosenja_preporuke_za_prilagodbu_nastavnog_procesa_i_polaganja_ispita.pdf
24. Pravilnik o studiranju studentata s invaliditetom na Sveučilištu Juraja Dobrile u Puli. Posjećeno 11.06.2023. na mrežnoj stranici: https://www.unipu.hr/download/repository/Pravilnik_o_studiranju_studenata_s_invaliditetom.pdf
25. Pravilnik o uvjetima i načinu ostvarivanja prava na novčanu potporu za podmirenje dijela troškova prijevoza za redovite studente s invaliditetom. Narodne novine, 23/2015.
26. Pravilnik o uvjetima i načinu ostvarivanja prava redovitih studenata na subvencionirano stanovanje. Narodne novine, 63/2019.
27. Pravilnik o osiguranju pristupačnosti građevina osobama s invaliditetom i smanjene pokretljivosti. Narodne novine, 78/2013.
28. Pravobranitelj za osobe s invaliditetom (2022). *Izvješće o radu pravobranitelja za osobe s invaliditetom*. Posjećeno 04.07.2023. na mrežnoj stranici Hrvatskog sabora: <https://www.sabor.hr/izvjescje-o-radu-pravobranitelja-za-osobe-s-invaliditetom-za-2022-godinu-podnositeljica?t=138290&tid=211641>
29. Psihološko savjetovalište Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Posjećeno 20.06.2023. na mrežnoj stranici: <http://www.unios.hr/kvaliteta/psiholosko-savjetovaliste-sveucilista-josipa-jurja-strossmayera-u-osijeku/>
30. Ratief, M. i Letšosa, R. (2017). Models of disability: A brief overview. *HTS Theologiese Studies/Teological Studies*, 4(1), 1-8.

31. Sachs, D. i Schreuer, N. (2011). Inclusion of students with disabilities in higher education: Performance and participation in student's experiences. *Disability studies quarterly (DSQ)*. Journal of the society for disability studies (SDS), 31(2)
32. Shutaleva A., Martyushev N., Nikonova Z., Savchenko I., Kukartsev V., Tynchenko V. i Tynchenko Y. (2023). Sustainability of Inclusive Education in Schools and Higher Education: Teachers and Students with Special Educational Needs. *Sustainability*, 15(4), 1-18.
33. Slonjšak, A. (2014). Pravni okvir za uključivanje osoba s invaliditetom u visoko obrazovanje. *Jahr: Europski časopis za bioetiku*, 5 (1), 17-22.
34. Sopta, M. i Urbanc, K. (2021) Pravo na visokoškolsko obrazovanje za osobe s invaliditetom – konteksti i izazovi. Zbornik radova 1. Međunarodne umjetničke i znanstvene konferencije Osobe s invaliditetom u umjetnosti, znanosti, odgoju i obrazovanju, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, 5. – 6. 12. 2019.
35. Stanley, P. (2015). "Students with disabilities in higher education: a review of the literature." *College Student Journal*, 34(2)
36. Sveučilište u Zadru. Oprema i asistivne tehnologija. Posjećeno 09.06.2023. na mrežnoj stranici: <https://studentinvaliditetom.unizd.hr/oprema-i-asistivne-tehnologije>
37. Sveučilište u Zagrebu. Oblici potpore studentima s invaliditetom na Sveučilištu u Zagrebu. Posjećeno 10.06.2023. na mrežnoj stranici: <http://www.unizg.hr/studiji-i-studiranje/podrska-studentima/ured-za-studente-s-invaliditetom/oblici-potpore>
38. Udruga Zamisli._Centar podrške-Neovisan život. Posjećeno 20.06.2023. na mrežnoj stranici <https://zamisli.hr/index.php/programi-udruge/centar-podrske-neovisan-zivot/7>
39. Ustav Republike Hrvatske. Narodne novine, 69/23.
40. Urbanc, K., Laklija, M., Milić Babić, M., Branica, V. (2014). Multidimenzionalna analiza socijalne uključenosti djece s teškoćama i studenata s invaliditetom u obrazovni proces. U: Uzun, T. (ur.). *Multidimenzionalna analiza socijalne uključenosti djece s teškoćama i studenata s invaliditetom u obrazovnom procesu*. Zagreb: Hrvatski savez gluhoslijepih osoba Dodir, 21-35.

41. Za sadašnje I buduće student s invaliditetom. Što je bitno znati o pravima I oblicima potpore. Posjećeno 10.06.2023. na mrežnoj stranici: <https://www.unisb.hr/wp-content/uploads/psi/BROSURA-ZA-SADASNJE-I-BUDUCE-STUDENTE-S-INVALIDITETOM.pdf>
42. Zakon o suzbijanju diskriminacije. Narodne novine, 69/23.
43. Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, Narodne novine, 66/23.
44. Zakon o hrvatskom znakovnom jeziku i ostalim sustavima komunikacije gluhih i gluhoslijepih osoba u Republici Hrvatskoj. Narodne novine, 66/23.
45. Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, NN 6/2007.
46. Zegeye, T. G. (2022). The Lived Experiences of Female Students with Blindness for Higher Education at Bahir Dar University. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 24(1), 253–265.